

Lou Joachimsthal, 1932

Groepsfoto voor boekhandel Joachimsthal aan de Jodenbreestraat 63, circa 1900. Voor de deur staan v.l.n.r. Jozef Peereboom, Abraham Meijer Joachimsthal en Aron van Es.

JOACHIMSTHAL

FAMILIE EN FIRMA 1823-1945

W BOOKS

BART WALLET TALMA JOACHIMSTHAL GERBEN POST

VOOR SAL

27-01-1912 - 12-02-1945

Voorwoord - Prof. dr. Emile Schrijver	7	1930 - 1940	122
Inleiding - Prof. dr. Bart Wallet	11	Mietje Slagtand, Kokadorus en opgeblazen vis	126
Stamboom	14	Het feest van den arbeid	129
Proloog - Gerben Post	17	<i>Veilingen</i>	132
1823 - 1891	20	<i>Wetenschap</i>	135
De Braategas	25	<i>Vormgeving</i>	138
Naar Mokum	27	<i>Scheurkalenders</i>	144
Joachim en Keetje in het Jodenbreetje	30	<i>Lectuur en literatuur</i>	150
<i>Joodse boekindustrie Amsterdam</i>	32	<i>Gelegenheidsdrukwerk</i>	154
<i>Boekhandel, uitgever, drukkerij</i>	36	<i>Tijdschriften</i>	157
<i>Fondsanalyse</i>	40	<i>Politieke pamfletten</i>	166
<i>Gebedenboeken</i>	44	De kinderen Joachimsthal	170
<i>Hebreeuwse Bijbeledities</i>	50	Le NIW part en voyage	174
<i>Loegjes</i>	54	Weenske brieven	181
Het jaar van Jonas Joachimsthal	58	Wisselingen van de wacht	184
Een nieuwe generatie	59	De Paleisrevolutie	186
1875, een jaar van grote veranderingen	61	1940 - 1945	190
De weduwes Joachimsthal	62	Een voorlopig einde	192
1892 - 1930	64	Rellen en een razzia	193
Voor elk wat wils	68	De raad en het weekblad	196
't Krantje van Elte	70	<i>Het Joodsche Weekblad</i>	200
't Krantje van Eitje	71	<i>De Massada-serie</i>	203
Sara Clara aan het roer	73	Stad in oorlog	208
De Wijdegang	74	Oorlogskind	210
<i>Schoolboeken</i>	80	Dalende cijfers	212
<i>Ritualia</i>	86	De razzia van 26 mei 1943	213
<i>Het NIW en zijn hoofdredacteurs</i>	90	De grootste razzia	215
<i>Joodse Oranjeliefde</i>	92	Westerbork, en verder...	218
<i>Werknemers</i>	96	Het Sternlager	219
<i>Muziek</i>	98	Kind van Bergen-Belsen	220
<i>Reclame</i>	102	Clara werkt door	222
De gebroeders Joachimsthal	108	Het verloren transport	224
Zestig jaar NIW	114	Een zolder in Tröbitz	226
Nieuwe persen en dansende letters	117	'Thuis' in Amsterdam	230
Om het oude geloof	118	Epiloog - Gerben Post en Bart Wallet	234
Is't krantje er al?	120	Nawoord - Albert Joachimsthal	240
		Noten	246
		Bronnen	251
		Verantwoording	254

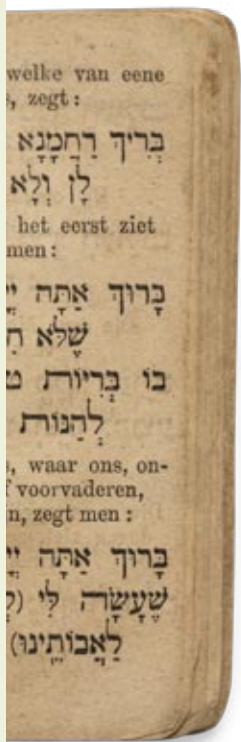
VOORWOORD

PROF. DR. EMILE SCHRUIJVER

Het is best afgezaagd om het Joodse volk te beschrijven als 'Volk van het Boek'. De beschrijving werd pas in de negentiende eeuw populair en is gebaseerd op een verwijzing uit de Koran naar zowel het jodendom als het christendom als 'Volkeren van het Boek'. Maar het is niet helemaal onterecht, het boek neemt een centrale rol in in de Joodse geschiedenis, en als we ons tot Amsterdam beperken, dan concurreert onze hoofdstad eigenlijk alleen met Venetië om de titel 'Stad van het Joodse boek'.

Dat Joodse boek maakte pas in de zeventiende eeuw zijn intrede in Amsterdam, ruim een eeuw na de introductie in Venetië, en anderhalve eeuw na de verschijning van de eerste gedrukte Joodse boeken in Rome, tussen 1469 en 1472. Met de komst van de eerste generatie Portugese Joden naar de stad in het begin van de zeventiende eeuw ontstond een lokale markt die tot in de twintigste eeuw zou blijven bestaan. De eerste Jood die in Amsterdam Hebreeuws drukte, was Menasseh ben Israel, die op 1 januari 1627 een handzaam miniatuurgebedenboekje liet verschijnen, in eendrachtige samenwerking met de leiders van de kleine gemeenschap. Menasseh ben Israel stond aan het begin van een indrukwekkende Joodse boekproductie die leidde tot een ver buiten de landsgrenzen bestaande bewondering voor het Amsterdamse Joodse boek en die zijn hoogtepunt beleefde in de tweede helft van de zeventiende eeuw en de eerste decennia van de achttiende eeuw.

Als je de traditionele geschiedenissen van het Joodse boek leest, vind je dat in de eeuw na die hoogtijdagen de Joodse drukkersdynastie Proops nog wel actief was om te voorzien in de behoefte van de lokale gemeenschap, maar dat het centrum van Joodse boekproductie zich verplaatste van Amsterdam naar Oost-Europa en deels naar Italië. Dat is ook in deze kroniek over de familie Joachimsthal te lezen. En daarna, nog steeds volgens de standaardliteratuur, veranderde alles, sloegen grote groepen Joden aan het assimileren, werden Joodse drukkers ook steeds meer Joodse uitgevers, en zorgde de industrialisering voor misschien wel de grootste verandering sinds de uitvinding van de handpers, de machinale drukpers, die gepaard ging met nieuwe technieken om papier te produceren en met allerlei nieuwe vormen van drukwerk. En over wat er daarna gebeurde lees je bijna nergens wat.

Dit bijzondere boek, dat de periode 1823-1945 beslaat, voorziet alleen al daarom in een enorme lacune. Het karakter van de boekenwereld veranderde in deze periode ingrijpend en de nieuwe technieken stonden het toe om andere producten te maken, almanakken, kranten, tijdschriften, schoolboeken, reamedrukwerk, en nog veel meer. Dat zijn allemaal producten die ontbreken in de meeste overzichten van de geschiedenis van het Joodse boek en het was uitgerekend het familiebedrijf Joachimsthal dat die ontwikkeling in Nederland heeft vormgegeven. De wereld van onderzoekers van het Joodse boek is de makers van dit boek alleen al daarom grote dank verschuldigd.

Maar wat we nu in handen hebben, is veel meer dan beschrijving van de productie van een Joodse drukkers- en uitgeversfamilie. Het is een kroniek van een Joodse familie die een essentiële rol gespeeld heeft in de ontwikkeling van het Nederlandse jodendom en in het in stand houden van religieus leven in een veranderende wereld door te voorzien in de behoefte aan gebedenboeken. En tegelijk heeft het familiebedrijf een enorme bijdrage geleverd aan de assimilatie van Joden in die Nederlandse samenleving en voorzag het in een de groeiende behoefte aan moderne gedrukte communicatiemiddelen. Die bijdrage is niet te onderschatten en Talma Joachimsthal, Bart Wallet en Gerben Post doen in dit boek daarmee op indrukwekkende wijze recht aan de complexe context waarin de Joodse gemeenschap in Nederland zich in de negentiende eeuw en de vooroorlogse jaren van de twintigste eeuw heeft ontwikkeld. Daarvoor verdienen zij alle lof.

En toch, het indrukwekkendste deel van het boek is het laatste deel, waarin beschreven wordt hoe het de familie en het familiebedrijf in de Tweede Wereldoorlog vergaan is. Het wordt in de Epiloog heel indringend verwoord: 'Veel familieleden werden vermoord en de bedrijven leeggeroofd. Van de grote Amsterdams-Joodse gemeenschap, de afnemers van al die Joachimsthal-boeken, resteerde na de oorlog nog slechts een schamele rest.' Dat het werk van al die generaties die de vermoorde familieleden voorgingen hier nu zo zorgvuldig is beschreven, maakt dit boek uiteindelijk tot een monument en een eerbetoon aan de nalatenschap van deze bijzondere familie, de Amsterdamse boekenfamilie Joachimsthal.

Lou Joachimsthal, 1932.

STAMBOOM

HOOFDPERSONEN

Clara Joachimsthal, 1928.

PROLOOG

Met de bevrijding binnen handbereik besluit Eddy van Amerongen om het er de vroege avond van 25 april 1945 op te wagen – hij durft zijn onderduikadres heel even te verlaten voor een wandeling door de stad.¹ De voormalige Amsterdamse Jodenbuurt lijkt in nog maar weinig op hoe hij haar zo'n twee jaar eerder achterliet.

De afgelopen vijf jaren van Duitse bezetting hebben diepe sporen achtergelaten in de stad, maar nergens is het zo erg als in deze buurt. De vele Joodse buurtbewoners zijn gedeporteerd of, net als Eddy, ondergedoken en hun woningen zijn de afgelopen koude en hongerige wintermaanden ten prooi gevallen aan Amsterdammers op strooptocht naar brandbare materialen. Raamkozijnen, deuren, trappen, vloeren en balken zijn uit veel panden gesloopt om de Amsterdamse kachels een klein beetje te kunnen opstoken of om het schaars bij elkaar gezochte eten warm te krijgen. Veel gebouwen zijn hierdoor ingestort waardoor het lijkt alsof de buurt het slachtoffer is geworden van een hevig bombardement.²

In de Jodenbreestraat, die de oude Jodenbuurt doorkruist, is de situatie niet veel anders dan in de rest van dit deel van de stad. Hier stopt Eddy voor het pand op nummer 63, waar tot een paar jaar geleden Joachimsthal's Boekhandel, Uitgevers- en Drukkerijbedrijf N.V. gevestigd was. Bijna zestien jaar eerder, op zondag 22 september 1929 was zijn carrière in het boekenvak hier begonnen, toen hij om negen uur 's ochtends de winkel betrad. In het benedendeel op de begane grond van het pand, in het algemene deel van de boekhandel, stonden blauw geschilderde kasten met achter hun glazen deuren een grote selectie Nederlandstalige boeken. Een paar treden hoger gelegen was het

Joodse deel van de boekhandel te vinden geweest. Hier waren de Hebraïca, de Judaïca en allerlei Joodse gebruiksvoorwerpen uitgestald zodat de klanten ze goed konden bekijken. Boven de koperen menora's op de schoorsteenmantel was een grote gedenksteen in de muur gemetseld. De steen was in 1925 aangeboden door personeelsleden en andere medewerkers ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van het *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, binnen de Joodse gemeenschap van Nederland de meest toonaangevende en invloedrijke krant die al sinds 1892 door de Joachimsthals werd uitgegeven. Op de steen stonden de gevels afgebeeld van zowel de boekhandel in de Jodenbreestraat, als van Joachimsthals drukkerij in de Joden Houttuinen, even verderop in de buurt.³

Een glazen deur achter de toonbank gaf toegang tot een kleine kamer van ongeveer vijftien vierkante meter. In het midden van de kamer stond een grote tafel met daarboven een aantal stangen waar kantoorboeken op gelegd konden worden. Verder stond er een grote brandkast en een kast voor allerlei mappen. Aan de muur hing een telefoon en er stonden twee bureaus,⁴ toebehorend aan de twee directeurs van de firma: de gebroeders Joachimsthal. De broers waren geen onbekenden van Eddy. De oudste van de twee, 'meneer Jonas' – een kleine man van tegen de zestig met grote, borstelige wenkbrauwen en dito snor – was namelijk getrouwd met Eddy's tante Sophia.

Toen Jonas en zijn broer 'meneer Meijer' – eveneens klein, met eenzelfde snor maar met iets dunnere wenkbrauwen – in 1938 hadden besloten de zaak over te doen aan de volgende generatie, was Eddy één van de drie nieuwe directieleden geworden, samen met de chef van de drukkerij

Bureau van de administratie bij Joachimsthal.
V.l.n.r. Henriette Hoost, Jozef Peereboom
en Abraham Meijer Joachimsthal, 1925.
Joods Museum, Amsterdam

Eddy van Amerongen (1912-1992).
Joods Museum, collectie fotoarchief NIW

Izaak de Vries en meneer Meijers zoon Sal. Zo bleef het bedrijf toch nog binnen de familie. Net als Eddy was Izaak op een gegeven moment ondergedoken. Sal daarentegen, had dit niet gewild, ook al was hem meerdere keren een schuilplaats aangeboden. De verantwoordelijkheid die hij voor zijn personeel had gevoeld, was daarvoor te groot geweest. Tijdens de laatste grote razzia in Amsterdam, op 29 september 1943, was hij samen met zijn vrouw en destijds vijfjarige zoon van huis gehaald en gedeporteerd. Of zij ooit nog naar Amsterdam zullen terugkeren is dan nog uiterst onzeker.

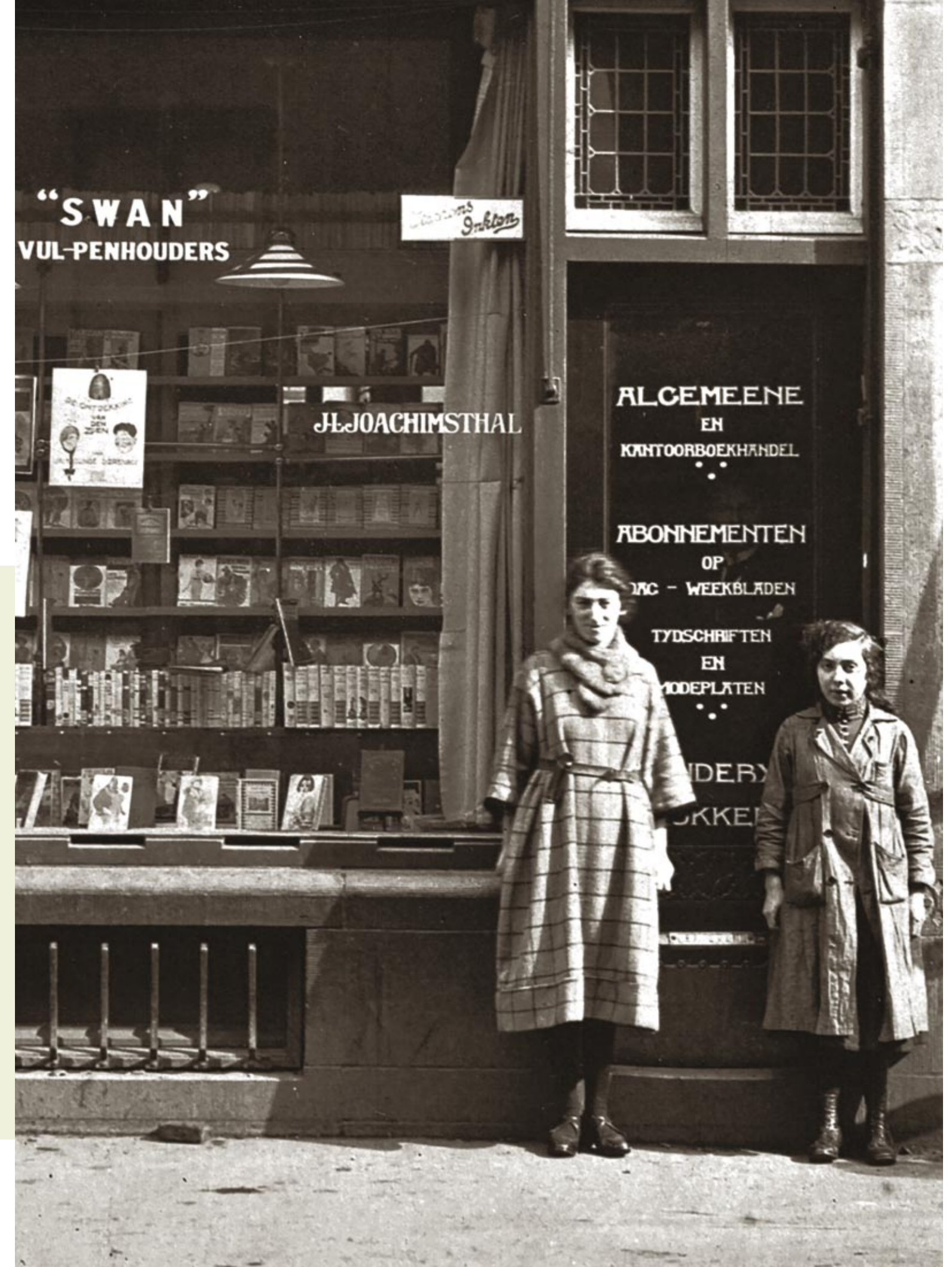
Sals arrestatie had het voorlopige einde van de succesvolle zaak van de Joachimsthals als familiebedrijf ingeluid. Niet alleen Sals generatie directeuren en die van zijn voorgangers hadden een belangrijk aandeel in het succes van de zaak gehad,

ook Sals grootmoeder Sara Clara had hier in sterke mate aan bijgedragen na de vroegtijdige dood van haar echtgenoot, Jonas Salomon Joachimsthal. Die was op zijn beurt weer in de leer gegaan bij zijn eigen vader Joachim Lazarus, die op 21-jarige leeftijd vanuit het tegenwoordige Duitsland naar Amsterdam gekomen was. Over een periode van honderdtwintig jaar hebben vier generaties Joachimsthal hun familiebedrijf uitgebouwd tot een van de meest toonaangevende en bloeiende ondernemingen binnen de Amsterdamse Joodse gemeenschap en ver daarbuiten. Hun Amsterdamse verhaal begint op een goede dag in 1823.

De boekhandel in 1925. V.l.n.r. Rachel Aletrino, dhr. M. Storm en Nettie Vredenburg.

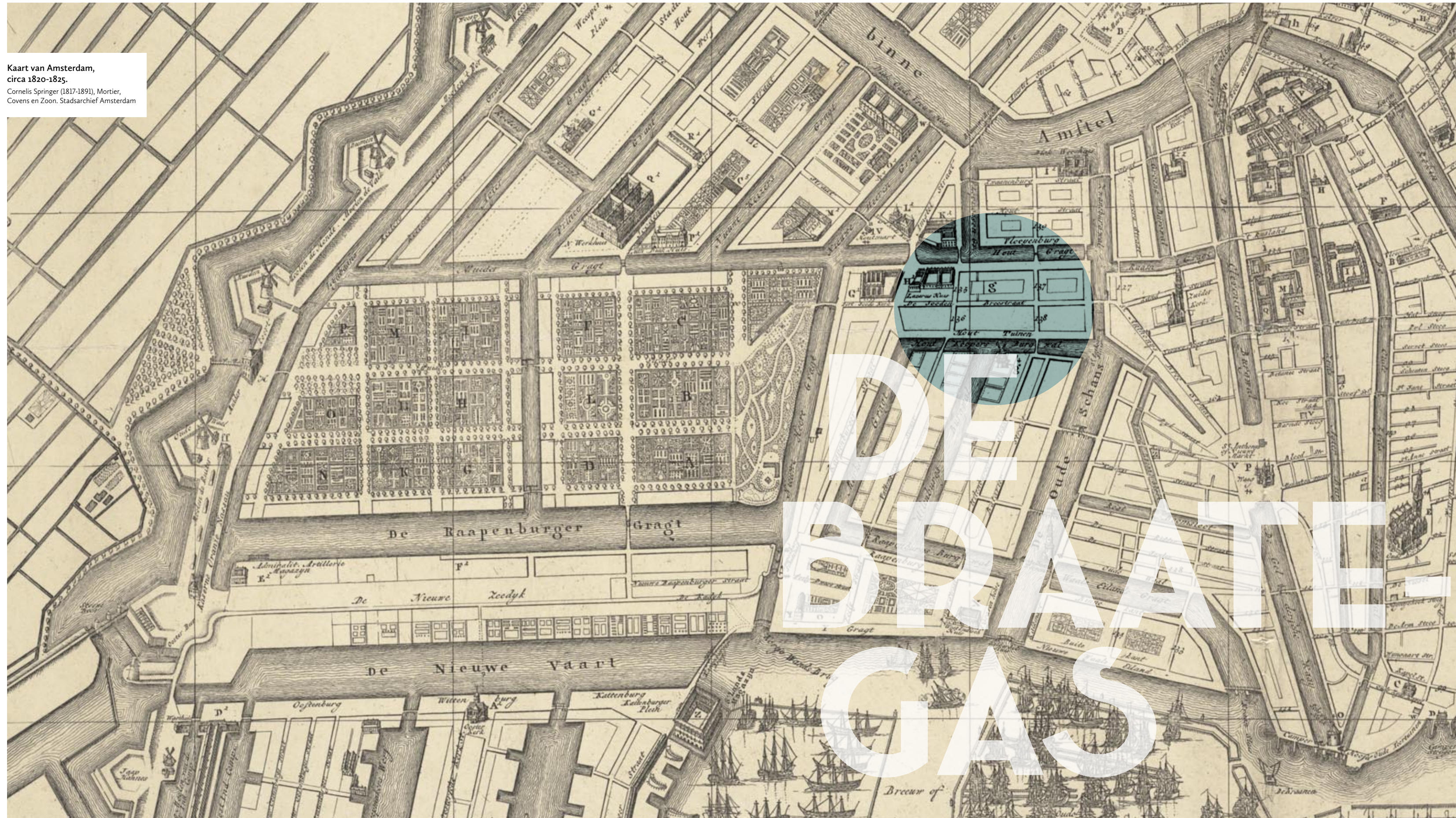
Rechts: boekhandel Joachimsthal met verkoopsters Henriette Hoost en Rachel Aletrino, circa 1938. Joods Museum, Amsterdam

1823

1891

Kaart van Amsterdam, circa 1820-1825.
Cornelis Springer (1817-1891), Mortier,
Covens en Zoon. Stadsarchief Amsterdam

Sfeerbeeld van de Jodenbreestraat in de zeventiende eeuw. Links het Rembrandthuis. Rechts de Sint-Antoniesluis en op achtergrond de Zuiderkerkstoren. Tekening uit 1853.

Cornelis Springer (1817-1891), Stadsarchief Amsterdam

DE BRAATEGAS

'De Jodenbreestraat wringt zich door de oude buurt als een lange worst, een kosjere worst. Aan de ene kant staat de vierkante kolos van de Portugese synagoge, stevig, geducht, solide; gebonden aan de aarde. Aan de andere kant gaat de spits van de Zuidertoren hemelwaartsstrevend uit boven de daken van de Zandstraat en de Moddermolensteeg.⁵

Vergeleken met een groot deel van de Amsterdamse Jodenbuurt valt de situatie in de Jodenbreestraat nog wel mee. De Braategas, zoals de straat in de Jiddische volksmond wordt genoemd, is ongeveer twaalf meter breed en begint op de in 1602 gebouwde *sjlies*, de St. Antoniesluis die wordt gekenmerkt door een kiepbrug. Aan de linkerkant staat het kleine, in 1695 gebouwde sluiswachtershuis en daar schuin tegenover een groot, statig pand waar Rembrandt van Rijn ooit woonde en werkte.⁶ De straat is een kleine driehonderd meter lang en loopt langs het voormalige leprozenhuis helemaal door tot aan de Portugese Synagoge, waar ze overgaat in de Muiderstraat.

In de jaren na het einde van de Franse Tijd zijn de gevolgen van die periode nog duidelijk merkbaar. Amsterdam is niet meer de welvarende handelsstad die het geweest is en er heerst een economische crisis die de Joodse gemeenschap zwaar raakt. Veel arme Joden trekken daarom de stad uit, de mediene in,⁷ waardoor de bevolking van de Jodenbuurt in de eerste helft van de negentiende eeuw in aantal achteruitgaat, om pas na 1850 weer aan te trekken.⁸ In de Braategas is het desondanks vaak een drukte van belang. Buurtbewoners doen er hun inkopen, er lopen straatventers rond en voor de winkels worden kraampjes neergezet, al is de zondag de echte marktdag. Voor de meeste Amsterdammers is dit traditioneel de rustdag,

maar omdat die voor Joden op de zaterdag valt, wordt hun zondagsmarkt gedoogd.

Hoe anders is de situatie ten oosten van de Jodenbreestraat, in de sloppen van de Jodenhouttuinen en de daarachter gelegen eilanden Uilenburg, Rapenburg en Marken. Oorspronkelijk waren deze eilanden bedoeld geweest voor de scheepsbouw, maar nadat die verplaatst was naar een ander deel van de stad waren hier veelal straatarme Asjkenazische Joden uit Duitsland en Polen terechtgekomen. In veel te kleine woningen leven hier vaak meerdere gezinnen samen wat zorgt voor schrijnende, abominabele en vaak ook uiterst onhygiënische toestanden.⁹

Muidergracht ter hoogte van het tegenwoordige Jonas Daniël Meijerplein, gezien richting de Mozes en Aäronkerk, circa 1860. J. Baureis, Stadsarchief Amsterdam

1892

1930

VLOOIEN BURG

Vlooienburg circa 1895. Detail van Panorama van Amsterdam, gezien vanaf de Zuiderkerkstoren naar de Amstel. Links de gedempte Houtgracht (Waterlooplein), daarnaast, op de plaats van de huidige Stopera, Zwanenburgwal 19-51 en het Diaconie Weeshuis, Zwanenburgerstraat 2, hoek Amstel. Foto: Gerrit Hendrik Heinen (1851-1930), Stadsarchief Amsterdam

SARA CLARA AAN HET ROER

Rondom de drukkerij van Van Es & Joachimsthal in de Muiderstraat hebben zich op donderdag 13 april 1894 honderden mensen verzameld. Door de enorme successen die het *NIW* de afgelopen twee jaar heeft geboekt, zien Joachimsthal en Van Es zich genoodzaakt een nieuwe stoomdrukkerij in te richten die aan alle moderne eisen voldoet. Vandaag wordt een nieuwe pers geleverd. Het kolossale gevaarte van zo'n drieduizend kilo moet terechtkomen op de derde verdieping van de drukkerij en dat is een lastige karwei. Gelukkig schieten de burens, werklieden van de schoorsteenvegersfirma Ooms en Zoon, te hulp en het lukt de moeilijke klus in relatief korte tijd te klaren. 'Zij zijn dus voor dergelijke arbeid zeer aan te bevelen', meldt het *NIW* korte tijd later.

Van Es en Joachimsthal hebben echter maar korte tijd plezier van de nieuwe pers. Anderhalve maand nadat deze geleverd is wordt hun firma ontbonden.¹⁰⁹ Naar alle waarschijnlijkheid is de gezondheidstoestand van Samuel van Es hiervan de oorzaak. Twee jaar later overlijdt hij na een lang ziekbed. De drukkerij in de Muiderstraat wordt ondergebracht in de firma J.L. Joachimsthal en zal vanaf dan verder gaan onder de naam Joachimsthal's Stoomdrukkerij.¹¹⁰ Louis zal zich niet lang meer met de zaak bemoeien. Ook hij wordt ziek en overlijdt uiteindelijk in 1901 op 48-jarige leeftijd.¹¹¹

Naast het verwerven van de uitgeversrechten van het *NIW* en het vergroten van het bedrijf door de overname van de drukkerij, is er nog een uiterst belangrijke, maar nu juist trieste gebeurtenis die de geschiedenis van de firma Joachimsthal in de jaren negentig tekent. Na een kort ziekbed overlijdt Abraham in maart 1897 op 60-jarige leeftijd. In het *NIW* wordt hij geprezen om zijn 'eerlijke, recht-

schapen karakter en bijzonder door de vriendelijke en aangename wijze, waarop hij met de uitgebreide clientèle omging.' Dat Abraham een alom geliefd man is, blijkt ook uit zijn drukbezochte lewaje, die twee dagen na zijn overlijden op de begraafplaats te Muiderberg plaatsvindt.¹¹² Korte tijd later verschijnt Sara Clara weer voor de notaris. Volgens afspraak gaan Abrahams aandelen op haar over en voortaan neemt zij de leiding van zowel de boekhandel en -binderij, als Joachimsthal's Stoomdrukkerij voor haar rekening. Haar oudste zoon, de inmiddels 27-jarige Joachim – 'zichzelf noemende Jonas' – zal haar ondersteunen als procuratiehouder. Vanaf dat moment vertegenwoordigt hij samen met zijn moeder het familiebedrijf.¹¹³

Sara Clara Joachimsthal-Eitje
(1843-1904).

DE WIJDEGANG

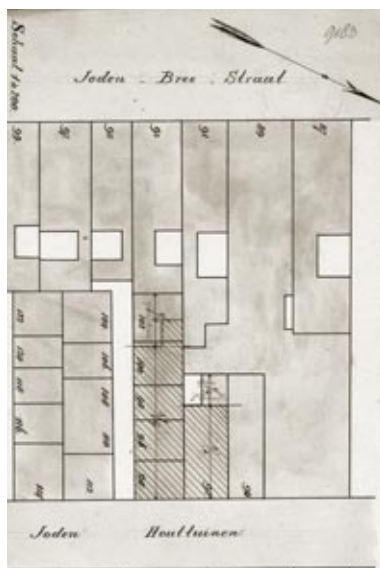
'Hier voeren de mensen strijd met het ongedierte en delven vaak het onderspit in dien strijd. In den zomer, als de nachten zoel zijn, slapen vader en moeder liggende over de vensterbanken, want de wandluizen bijten zoo geducht en zijn zoo talrijk in het donkere gat, dat men bedstede noemt, dat van slapen geen sprake kan zijn. Alleen de kinderen die moede, doodmoede zijn van het venten of het bedelen kunnen er slapen, al krabben zij ook het vuile vleesch tot bloedens toe in hun slaap.'¹¹⁴

De situatie in de Amsterdamse Jodenbuurt is er de afgelopen decennia voor de meeste bewoners niet veel beter op geworden. Grote delen bestaan nog altijd uit sloppen van het ergste soort en hun bewoners zijn straatarm. Ten noordoosten van de Jodenbree bijvoorbeeld, de Valkenburgerstraat, de achterbuurt op het voormalige eiland Marken. Voorheen stonden hier vooral grote pakhuizen, maar nadat de werven van dit eiland verdwenen waren, waren de pakhuizen veranderd in woningen. Door het gebrek aan een riool gooien de meeste bewoners hun huisvuil en ontlasting doorgaans zo het raam uit, de gracht in, waardoor het er altijd afschuwelijk stinkt en er een dikke, onzichtbare walm in de woningen hangt.

De huizenrijen worden, net als in andere delen van de buurt, regelmatig onderbroken door smalle gangen waarin soms wel tientallen gezinnen wonen. Bekend zijn de Bezemgang, de Kanjersgang, de Donkeregang en de Bleekersgang, maar het beruchtst is de Rode Leeuwengang, die een goed beeld geeft van de diep ellendige omstandigheden waarin veel buurtbewoners moeten leven. Hier staan tien huizen met elk drie verdiepingen. Iedere verdieping biedt ruimte aan vier eenkamerwoningen en op de kleine honderd vierkante meter die de Rode Leeuwengang groot is, wonen rond de 240 gezinnen. Op ieder verdieping staat een

Valkenburgstraat 1925. Ingang tot de Rode Leeuwengang, waarin tweehonderdveertig gezinnen bijeenhokten. Naast het poortje de ingang van een verenigingsjoeltje. Collectie M.H. Gans

Schematisch overzicht van Joden Houttuinen 90 t/m 122. De gearceerde panden zijn Joden Houttuinen 92-102 die in 1901 worden gesloopt om plaats te maken voor de drukkerij. Stadsarchief Amsterdam

Valkenburgstraat, circa 1915. Prentbriefkaart uit een serie van 18 kaarten, uitgegeven door Joachimsthal. De prentbriefkaarten betreffen alle de voormalige oude Amsterdamse Jodenbuurt.

emmer waarop vier gezinnen hun behoefte moeten doen en die driemaal per week leeggegooid kan worden wanneer de 'strontkar' langs komt. Er is altijd wel ergens ruzie en iedere week wordt er wel een aan een besmettelijke ziekte overleden buurman, -vrouw of -kind weggehaald door een wagen van de gemeente.¹¹⁵

Parallel aan de Jodenbreestraat, liggen de Joden Houttuinen. Hier is de situatie voor de meeste bewoners niet veel anders dan in de andere sloppen van de buurt. En ook hier verdwijnen verschillende gangen tussen de panden het donker in. De Wijdegang bijvoorbeeld, al zijn de adressen van de panden in deze sloppensteeg nog steeds Joden Houttuinen. Aan de rechterkant oplopend de nummers 94 tot en met 102, en aan de linkerkant, terug richting de Joden Houttuinen de nummers 104 tot en met 112.¹¹⁶ De kleine eenkamerwoningen aan de Wijdegang zijn donker en zo laag dat menigeeen er niet rechtop kan staan. In sommige woningen is het dermate vochtig dat het beddengoed doorweekt is en blijft waardoor het niet beslapen kan worden. Wanneer er ambtenaren van de gemeente rondlopen, of wanneer het vermoeden daartoe bestaat, hangen de huisvrouwen uit de ramen van hun benauwde woningen om hen toe te schreeuwen dat het hier heerlijk wonen is, dat er niets te klagen valt, het lekker rustig is en dat iedereen hier naar tevredenheid leeft. Ze zijn als de dood dat hun woningen zullen worden afgekeurd.¹¹⁷

In 1901 is dit wel het geval. De woningen voldoen nu echt niet meer aan de hygiënische eisen die de gemeente stelt en de ruim dertig gezinnen die hier wonen, zullen een ander onderkomen moeten zien te vinden. De panden aan de rechterkant van de Wijdegang worden gesloopt.¹¹⁸ Op Joden Houttuinen 92 tot en met 102 zal een groot gebouw verrijzen dat in bezit is van een zekere Baruch Elias Eitje, een broer van Sara Clara Joachimsthal.¹¹⁹ De nieuwbouw neemt ongeveer vier jaar in beslag en wanneer het in 1905 eindelijk gereed is, wordt het

in gebruik genomen als nieuwe locatie van Joachimsthal's Stoomdrukkerij.¹²⁰ Of de opening van de nieuwe drukkerij met een groot feest gepaard gaat, is echter te betwijfelen. De familie heeft de afgelopen maanden namelijk weer twee sterfgevallen te verwerken gekregen.

Het grote pand aan de Joden Houttuinen 92-102, waar Joachimsthals' Stoomdrukkerij sinds 1905 gevestigd is.

Joden Houttuinen AMSTERDAM

Joden Houttuinen, circa 1915.

Uilenburgerstraat,
circa 1915.

Batavierstraat,
circa 1915.

IS 'T KRANTJE ER AL?

Op zondagochtend is het doorgaans een drukte van belang op Jodenbreestraat 63. Er komen verschillende agenten van het *NIW* langs, het *Weekblad voor Israëlitische Huisgezinnen* wordt goed doorgenomen om te kijken wat daar voor nieuws in staat, en er wordt veel over de politiek gesproken. Iemand anders is bezig om met een schaar de advertentiepagina's van andere bladen uit te knippen. Wie weet zitten er adverteerders bij die wellicht ook met het *NIW* zaken willen doen. De 'dooi-advertenties' worden binnengebracht en al die tijd blijft Jonas onverstoort de vaste advertenties voor het volgende nummer inboeken. De nieuwe week is begonnen en over vier dagen al moet de volgende editie van het *Nieuw Israëlitisch Weekblad* klaar zijn.²⁰²

De donderdag is de drukste dag voor de firma Joachimsthal. Jonas is die dag in de drukkerij in de Joden Houttuinen aanwezig bij de opmaak van het *NIW*.²⁰³ Meesterzetter Hartog Frank is drukdoende om met een opbindtouwje de advertentiekolommen te meten en meestal komt zo rond een uur of half drie hoofdredacteur Staal binnengewandeld om het hoofdartikel van de week te brengen. Of eigenlijk, om het te schrijven waar hij doorgaans redelijk laat mee begint. Meneer Blog, de chef van de machinedrukkerij trekt ieder beschreven blaadje uit Staals schoolschrift om alvast te beginnen met het ontcijferen van diens moeilijk te lezen handschrift. Iedere minuut telt, er moet nog veel werk worden verzet.²⁰⁴

Bij de winkel in de Jodenbreestraat staat sinds een uur of twee een aantal *NIW*-lezers met smart te wachten tot het weekblad er eindelijk is: 'Is 't krantje er al?', om er vervolgens teleurgesteld en verbaasd achter te komen dat het nog niet zo ver

is.²⁰⁵ Ze zullen toch echt nog even moeten wachten voor ze kunnen lezen hoe het Mirjam en haar zeeman deze week zal vergaan, wie er getrouwd zijn en wie er zijn geboren of overleden.

Tegen vier uur beginnen de persen te draaien en Jonas vertrekt weer naar de boekhandel.²⁰⁶ Inmiddels verzamelt er zich een groep bezorgers voor de deur van de drukkerij en iedere keer wanneer deze wordt geopend vragen ook zij: 'Is 't krantje er al?' Een uur later worden ze eindelijk binnengelaten en de kranten worden uitgedeeld, al gebeurt het zo nu en dan ook dat ze nog even iets langer moeten wachten. Als er vertraging is opgetreden in het drukproces, dan hebben de stapels kranten die met de post door heel Nederland zullen worden bezorgd voorrang. Ze moeten zijn afgeleverd vóór het postkantoor op het Centraal Station sluit.²⁰⁷

De eerste stapels kranten komen nu ook in de boekhandel aan en de verkoop kan beginnen. Het gaat snel en om de haverklap moet de drukkerij gebeld worden voor meer voorraad. Een aantal loopjongens gaat continu heen en weer tussen de Joden Houttuinen en de Jodenbreestraat. Wanneer de winkel de volgende ochtend haar deuren weer opent, begint de drukte van de verkoop van voren af aan en ze gaat de hele dag door, tot het einde van de middag.²⁰⁸ Dan begint sjabbes en is het na twee drukke dagen tijd om weer heel even op adem te komen.

NIEUW ISRAËLIETISCH WEEKBLAD 6

JUBILEUM ABONNEMENTEN-WERVING

De lezers van het N.I.W. gaan alle records breken

TOEN, thans bijna 70 jaar geleden, het „Nieuw Israëlitisch Weekblad“ zijn intrede deed bij het Nederlandse Jodendom, hebben de initiatoren niet kunnen vermoeden, dat hun blad een grootte zou bereiken, zoals dit thans het geval is. Het conservatieve in die tijd was een grote sta-in-de-weg voor het bereiken van het door de initiatiefnemers beoogde doel. Men stond huiverig tegenover het blad, omdat men niet gewend was een speciaal orgaan voor uitsluitend Joodse berichtgeving te lezen. Grote moeilijkheden deden zich dan ook voor. Verschillende malen wisselde het blad van eigenaar, ook enkele keren van redactie. Tenslotte verkreeg onze firma het blad, dat toen een oplage van zegge en schrijve 72 exemplaren had. Met volle energie werd getracht het abonnee-aantal uit te breiden en wij mogen thans constateren, dat men uitzonderlijk mooi geslaagd is. Want op het huidige ogenblik telt het Nieuw Israëlitisch Weekblad 15.000 betalende abonneés, die op de hoogte willen blijven van datgene wat in het Nederlandse Jodendom leeft en het beste en uitvoerigste te vinden is in het Nieuw Israëlitisch Weekblad.

Week aan week vindt men in het Nieuw Israëlitisch Weekblad een

Homieëtisch artikel
Actuële artikelen over het Joodse leven in Binnen- en Buitenland
Buitenlands Overzicht
Uitgebreid nieuws uit stad en land
Rubriek buitenlandse berichten
Feuilleton
Actuële tekening
Actuële fotoreportage
Verslagen: uitgebreid, woordelijk

kortom alles wat in een werkelijk Joods weekblad thuis hoort en wat tot nu toe alleen het „Nieuw Israëlitisch Weekblad“ week aan week brengt.

Dat wij dit kunnen, danken wij aan de trouwe staf van lezers, die door hun belangstelling ons steunen en aanmoedigen in het werk voor het belang der Joden in Nederland.

Velen bereiken wij in de afgelopen decennia, percentage wijzigt meer dan welk blad in Nederland ook. Van de circa 23.000 Joodse gezinnen bereiken wij er wekelijks ruim 15.000. Wij zijn het enige Joodse blad in Nederland dat zijn oplage bekend maakt en openstelt voor elk onderzoek. Maar wij willen thans nog meer! Wij willen de lezerskring van het Nieuw Israëlitisch Weekblad nog uitbreiden. Wij willen

20.000 ABONNÉ'S

in Nederland tellen en daarmee alle bestaande records op het gebied van oplage en verspreiding breken. Wij gingen, gaan en blijven

ONZE GROTE VERRASSING

POUZEN BEZICHBAAAR GEFELD DOOR DE FIRMA **JOS. E. ASSCHER.**
MODEERNE WONINGINRICHTING
NIEUWE HEERENGRACHT 93

Hoe dan zult U vragen? Wij hebben gemeend onze abonneés een attractie te moeten aanbieden en wel een, die de aandacht van allen vraagt. Wie onze abonneés zou niet gaarne in het bezit willen komen van een

1. **Schrijfbureau**
2. **Haardstoel**
3. **Staande Schemerlamp**
4. **Bureaulamp**
5. **Electriche Klok**

welke vervaardigd en welwillend beschikbaar gesteld zijn door de Firma **JOS. E. ASSCHER.** Moderne Woninginrichting. Nv. HEERENGRACHT 93, Tel. 45194. AMSTERDAM-C. Welnu, een dergelijke vijf fraaie prijzen is beschikbaar.

Ondergetekende verzocht de administratie van Israëlitisch Weekblad:

Naam _____
Adres _____
Woonplaats _____

Naam _____
Adres _____
Woonplaats _____

als abonneé voor de 71e jaargang (f 2.40 in Amsterdam f 2.80) te nemen. Verder wenst premie te ontvangen het boek:

Naam _____
Adres _____
Woonplaats _____

deze pagina, en de stimulans van Uw werkkraacht zal nog vergroot worden!

20.000 ABONNÉ'S

Advertentie in het *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 1935. Allard Pierson, Amsterdam, Collectie Bibliotheca Rosenthaliana

Gedeelte van de handzetterij met meesterknecht Hartog Frank (3e van links), 1925. *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 04-08-1925, Allard Pierson, Amsterdam, Collectie Bibliotheca Rosenthaliana

1930

1940

Jodenbreestraat, circa 1938. Rechts de boekhandel van Joachimsthal.
Stadsarchief Amsterdam

Joods Museum, Amsterdam

JODENBREE 63

MIETJE SLAGTAND, KOKADORUS EN OPGEBLAZEN VIS

Ze staan graag naast de ingang van de Neie Sjoel op het Jonas Daniël Meijerplein. Het gebeurt namelijk maar zelden dat bruiloftsgasten weigeren iets te geven, en datzelfde geldt voor de bezoekers van een uitvaartdienst. Een *sjnorrer* moeten echter niet worden verward met een bedelaar. Een bedelaar vraagt, terwijl een *sjnorrer* krijgt en daarmee anderen kan helpen hun religieuze plicht van *tsedoke*, liefdadigheid te vervullen. Een *sjnorrer* zegt dan ook geen ‘dankjewel’ na het ontvangen van een paar centen, want voor een plicht hoeft men niet bedankt te worden. Een *sjnorrer* geeft als tegenprestatie een wens: ‘mazzel en broge voor je hele misjpoge!’ – geluk en zegen voor je hele familie.²⁰⁹ Veel *sjnorrers* zijn lokale bekendheden in de oude Amsterdamse Jodenbuurt, al staan de meesten van hen vooral bekend onder hun bijnamen als Jan Poepenaatje, Mesjoggene Gans, Kiksie Eenoo, Boelie Flikflak, Jossie Hondenmepper, Saartje Paardepoot en Mietje Slagtand.²¹⁰ Het is dan ook vaak niet lastig om in te schatten hoe ze eruitzien, of zich gedragen.

Naast de *sjnorrers* zijn er nog genoeg andere buurtbewoners die vooral bekend staan onder hun bijnaam. Bijvoorbeeld de marktstandwerker Meijer Linnewiel die onder de naam Professor Kokadorus allerlei lastige artikelen aan de man probeert te brengen.²¹¹ ‘Burgers van Amsterdam’, begint de professor zijn relaas meestal. ‘Burgers van Nederland, burgers van Veenhuizen, burgers van de hele wereld en omliggende plaatsen’, waarna een verhaal volgt dat wel een paar uur kan duren. Soms staan er honderden mensen naar Kokadorus te luisteren²¹² en als het hem lukt zijn publiek aan het lachen te krijgen, dan lukt het hem doorgaans ook

Sjnorrers voor de Neie Sjoel op het Jonas Daniël Meijerplein. Collectie M.H. Gans

wel om zijn producten te verkopen en maakt het maar weinig uit wat hij in de aanbieding heeft.²¹³ Kokadorus’ roem overstijgt Amsterdam en hij kan op een gegeven moment zelfs via een artiestenbemiddelingsbureau worden geboekt voor feesten en partijen door het hele land. In Utrecht bijvoorbeeld, wordt hij op een goed moment ingehuurd om een middag sketches op te voeren. In plaats van koopwaar waar niemand per se behoefte aan heeft, verkoopt hij prentbriefkaarten waarvan de opbrengst is bestemd voor de Joodse Invalide.²¹⁴ Professor Kokadorus werkt echter vooral gewoon

Prentbriefkaart met Kokadorus temidden van zijn klanten op het Amstelveld, circa 1906. Joods Museum, Amsterdam, collectie Jaap van Velzen

op de markt op het Amstelveld in Amsterdam, en hij woont in de ‘slagader van de Jodenbuurt’, de Jodenbreestraat op nummer 97, zeventien panden van Joachimsthals boekhandel, gezien richting de Portugese Synagoge.²¹⁵

Ongeveer diezelfde afstand maar dan richting de *sjlies*, op de hoek van de Jodenbreestraat en de Houtkopersdwarstraat, wonen Rachel Moffie en Rebecca Canes, beter bekend als Brutale Coba en Blonde Beckie. De buurvrouwen hangen regelmatig ruziënd en naar elkaar scheldend en schreeuwend uit hun ramen.²¹⁶ Mevrouw Moffie wordt niet voor niets Brutale Coba genoemd, en het bekvechten en gillen zet ze vaak voort tijdens haar werk als visverkoopster op de hoek van de straat, schuin onder haar woning. Ze wordt ervan verdacht de aloude methode te beoefenen van het met een rietje lucht in haar koopwaar te blazen waardoor de vissen er verser en dikker uitzien. Wanneer potentiële kopers de vissen hierop inspecteren en

Rachel Moffie (1874-1943), oftewel Brutale Coba achter haar viskar, circa 1935. Foto: Wolf Suschitzky (1912-2016), Joods Museum, Amsterdam

besluiten toch maar ergens anders te kopen, scheldt Brutale Coba hen steevast de huid vol.²¹⁷

In de loop van de jaren dertig verdwijnt een aantal van deze markante buurtbewoners uit het straatbeeld. Meijer Linnewiel, alias Professor Kokadorus, overlijdt in 1934²¹⁸ en ook de *sjnorrers* raken uit beeld wanneer het gemeentebestuur in 1937 besluit dat iedere vorm van bedelarij wordt verboden. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen bedelaars en *sjnorrers*, en de meeste van hen worden naar een tehuis gebracht. Alleen Brutale Coba en Blonde Beckie blijven vloekend en scheldend zitten waar ze zitten. Tot het voorjaar van 1943.²¹⁹ De reden van hun verdwijning laat zich raden.

In de eerste drie decennia van de twintigste eeuw zijn nog veel meer buurtbewoners uit de straten van de oude Jodenbuurt verdwenen. Aan het begin van de eeuw is de nieuwe Transvaalbuurt gebouwd aan de zuidkant van Amsterdam-Oost. Veel arme

VORMGEVING

In de twintigste eeuw werd vormgeving en design een steeds belangrijker onderdeel van de boek- en tijdschriftenindustrie. Volstond het voorheen om mooie letters, duidelijke inkt en hoge kwaliteit papier te hebben, nu werd alles daaromheen steeds belangrijker. Een tijdschrift met alleen maar kleine lettertjes werd minder aantrekkelijk gevonden dan een tijdschrift met tekeningen of zelfs foto's.²⁴⁴ Boeken moesten aansprekende covers krijgen, de vormgeving van een titelpagina en de gebruikte letter corresponderen en waar nodig konden ook afbeeldingen toegevoegd worden. Het waren veranderingen die Joachimsthal bepaald niet voorbijgingen.

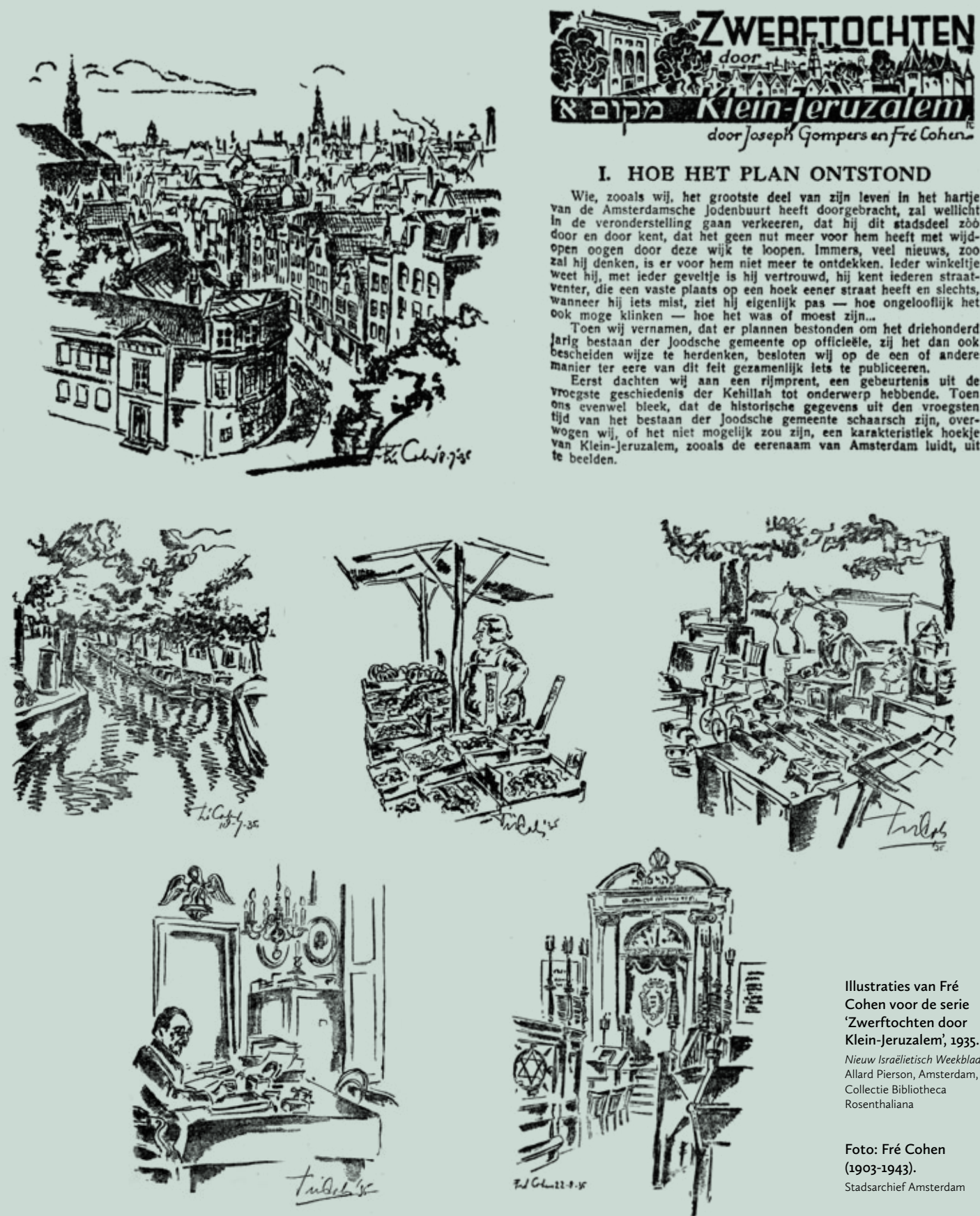
Voor een belangrijk deel haalde Joachimsthal de vormgevers, kunstenaars en fotografen uit de eigen Joodse gemeenschap. Daaronder zaten namen die tot nationale bekendheid geraakten, zoals Fré Cohen en Jo Spier, maar er waren er ook die strikt binnen de eigen Joodse kring bleven, zoals Joseph Sluys en Fieke Asscher. Stuk voor stuk waren de vormgevers waarmee Joachimsthal werkte vooruitstrevend, wat de vanouds klassieke uitgever van gebedenboeken en Hebreeuwse bijbels een nieuw imago verschafte. Publicaties van Joachimsthal waren aantrekkelijk vormgegeven en pasten naadloos bij de internationale kunstzinnige modes.

Voor de kunstenaars was het aantrekkelijk om een lijntje met Joachimsthal te hebben. Wie tekeningen maakte voor het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* kon ook gevraagd worden om in het boekenfonds actief te worden, of een scheurkalender te illustreren of aan een van de andere Joachimsthal-tijdschriften bij te dragen. Juist omdat Joachimsthal tot een klein media-imperium was uitgegroeid,

bood het vormgevers en kunstenaars veel mogelijkheden. Voor degenen die er echt bovenuit staken was het bovendien een springplank naar de bredere niet-Joodse markt. In een enkel geval was een Joodse kunstenaar succesvol in de algemene markt en wist Joachimsthal haar of hem te verleiden tot een Joodse opdracht.

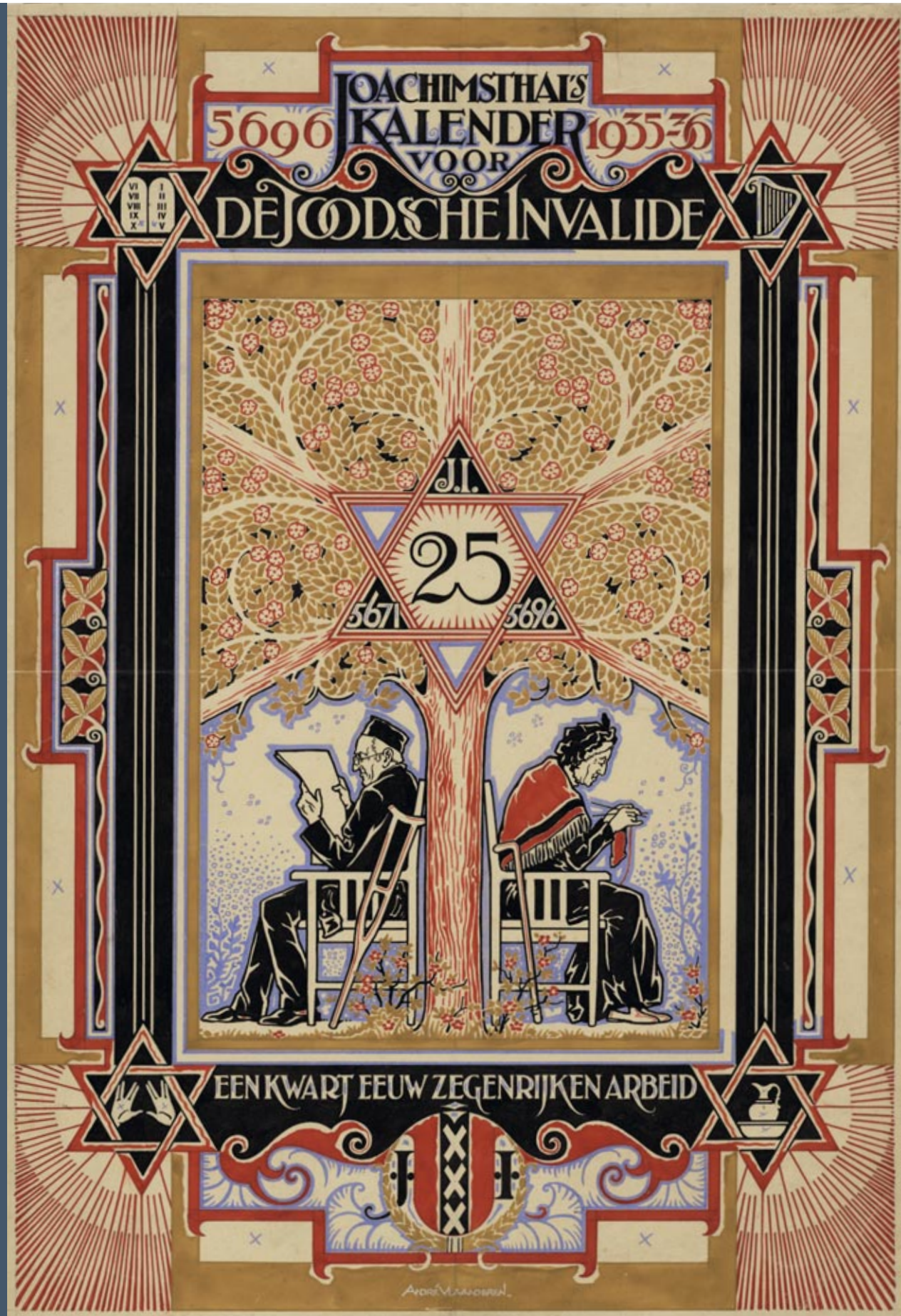
Fré Cohen was zonder enige twijfel een van de stervormgevers in de Joachimsthal-stal. Zij was een veelzijdige kunstenaar, die schilderde, tekende, ex librisen maakte, maar ook breder aan vormgeving deed. Ze was sterk beïnvloed door de Nieuwe Kunst en Nieuwe Zakelijkheid en wordt gezien als een van de voornaamste vertegenwoordigers van de Amsterdamse School. Cohen was doorgebroken in de socialistische pers en bleef haar leven lang actief als vormgever voor socialistische pamfletten, posters, boeken en tijdschriften.²⁴⁵ Haar socialistische overtuiging combineerde ze met Joodse betrokkenheid, waardoor ze ook allerlei opdrachten voor Joachimsthal deed. Een van de aardigste is wel een serie tekeningen die ze in 1935 maakte ter illustratie van het verslag van een wandeltocht door Joods Amsterdam samen met de schrijver Joseph Gompers. Deze 'Zwerftochten door Klein-Jeruzalem' voerden hen kriskras door de Jodenbuurt, waarbij Cohen straattaferelen, personen en plekken vastlegde.

Ook Elie Smalhout was een Joodse socialist die zijn talenten inzette voor de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) en de socialistisch-zionistische Poale Zion-beweging. Hij was tekenleraar op de A.B. Davidsschool, een Joodse ambachtsschool in de Transvaalbuurt. Smalhouts zionistisch engagement bleek onder meer uit belangeloos gemaakt werk voor het Joods Nationaal Fonds.

Illustraties van Fré Cohen voor de serie 'Zwerftochten door Klein-Jeruzalem', 1935. *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, Allard Pierson, Amsterdam, Collectie Bibliotheca Rosenthaliana

Foto: Fré Cohen (1903-1943). Stadsarchief Amsterdam

Ontwerp: André Vlaanderen.
Joods Museum, Amsterdam

Ontwerp: Fre Cohen.
Joods Museum, Amsterdam

Ontwerp: André Vlaanderen. Collectie Wiet Gans

Ontwerp: Elie Smalhout. Allard Pierson, Amsterdam, Collectie Bibliotheeca Rosenthaliana

POLITIEKE PAMFLETTEN

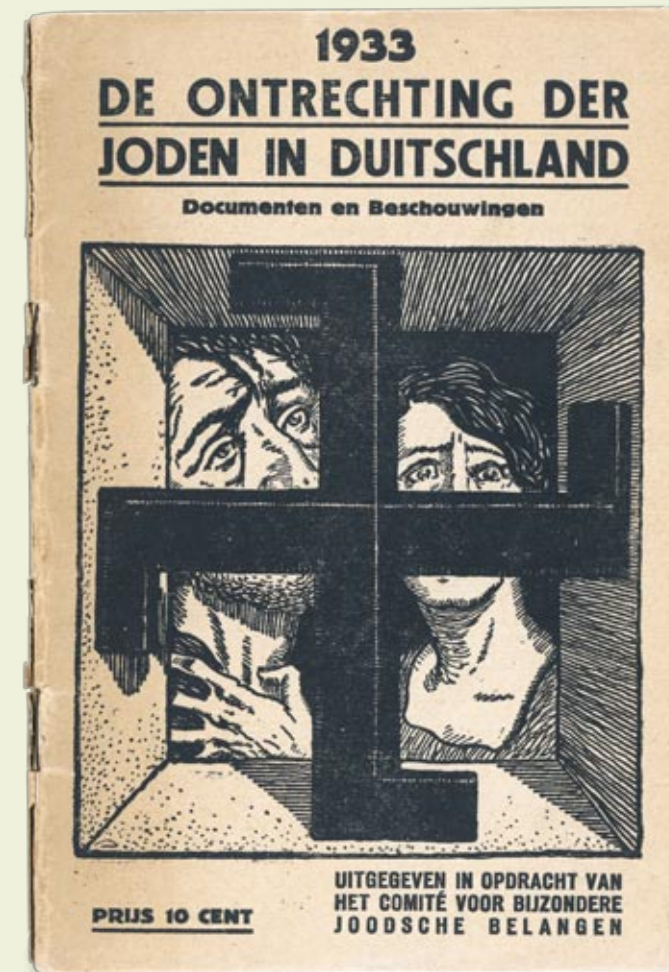
Het pamflet is de eeuwen door een van de meest populaire genres geweest. Het speelt in op de actualiteit, er wordt een duidelijk punt gemaakt en het is niet al te lang van stof. Precies wat een groot publiek beviel. Het paste ook in een cultuur waarin meningsverschillen vooral op papier, scherp en polemisch werden uitgevochten, met pamfletten over en weer. In het interbellum ervaart ook de firma Joachimsthal de kracht van het genre en hoe een pamflet soms een doorslaand succes kon worden.

De eerste pamfletten zijn intern gericht en van de hand van de Haagse opperrabbin Isaac Maarsen. Hij was deel van een nieuwe lichte orthodoxe opperrabbijnen die zelfbewust de strijd zochten met progressieve en seculiere Joden. Zij maakten samen met godsdienstonderwijzers en bewust orthodoxe families deel uit van een 'orthodox offensief', met als doel de Joodse massa's terug te winnen voor het orthodoxe jodendom en alternatieve interpretaties van het jodendom te bevechten. Maarsen kwam als opperrabbin in zijn Haagse gemeente tegen hoezeer zowel assimilatie als liberaal jodendom zijn gemeenteleden aantrokken. Hij bestudeerde de voornaamste liberaal-Joodse denkers en gaf een grondige uiteenzetting waarom dit 'dwaallichten' waren 'menigeeën op verkeerde wegen zouden kunnen leiden, verwijderd van het goddelijk paleis'. Maarsen wilde door geestelijke leiding te bieden 'de banden, die ons aan het oude jodendom binden versterken'.²⁸³ In een rede voor de Nederlandse tak van de Alliance Israélite Universelle hield hij kritisch de 'Geestelijke stroomingen in het hedendaagsche jodendom' tegen het licht. Die rede werd afgedrukt in het *NIW* en vervolgens als pamflet uitgegeven door Joachimsthal. Maarsens strijdbaarheid kon niet

voorkomen dat in 1930 in Den Haag de eerste Liberaal Joodse Gemeente in het land werd opgericht.

Zo mogelijk nog heftiger schreef Maarsen tegen het gemengde huwelijk. Daarbij had hij de seculiere Joodse activist Louis Fleš als tegenstander. Fleš was orthodox opgevoed maar had zich tot een principiële atheïst ontwikkeld die alle religie hardgrondig afwees. De Joodse religieuze gebruiken, zoals sjabbat, kasjroet, besnijdenis en het endogame huwelijk, zouden bovendien Joden zinloos isoleren van de rest van de samenleving. Fleš was daarom een principieel voorstander van assimilatie, dat was niet alleen de beste manier om aan het jodendom als religie te ontkomen, maar ook om antisemitisme tegen te gaan. Maarsen keerde zich in diverse pamfletten tegen Fleš en verdedigde daarin de traditionele Joodse visie op het huwelijk en de Joodse leefregels.²⁸⁴

Veel Joden zullen de brochures van Maarsen en Fleš met rode oortjes gelezen hebben, het ging hard tegen hard. Maar richting het grote publiek brak Joachimsthal pas echt door met pamfletten die inspeelden op de opkomst van het nationaalsozialisme in Duitsland en Nederland in de jaren dertig. Vanaf 1933 verscheen een serie aan brochures en pamfletten geïnstigeerd door het Joodsch Vluchtelingen Comité of het Comité voor Bijzondere Joodsche Belangen (CBBJ). Deze behartigden de opvang en zorg voor Duits-Joodse vluchtelingen in Nederland, maar hadden zich ook voorgenomen het Nederlandse publiek te informeren over de jodenvervolging die in Duitsland was losgebarsten. Nederland nam een neutrale houding in, maar de Joodse gemeenschap wilde dat iedereen wist wat er werkelijk gebeurde bij de oosterbuur. De beste

manier was om de nazi's voor zichzelf te laten spreken. In een tweetal brochures werden in 1933 en 1935 fragmenten verzameld uit nazi-publicaties die onomstotelijk de discriminatie en vervolging van Joden aantoonde. Bij de eerste brochure werd aangegeven dat de 'geest van haat en vervolging' aangeklaagd moest worden. Want: 'Niet tegen de Joden in Duitsland alleen richt zich deze geest, doch tegen de Joden in alle landen. Daarom moest in Nederland deze klacht en aanklacht worden geuit'.²⁸⁵ De tweede brochure was expliciet in het doel: 'Deze brochure geeft in simpele woorden een overzicht van den toestand der Joden in Duitsland in het jaar 1935. Zij is samengesteld uit berichten in nationaal-socialistische bladen en uit mededeelingen, voor welker juistheid ons Comité instaat. De lezer oordeele, op

grond daarvan, tusschen de Joden en hen, die jodendom en Joden haten en vervolgen. Hij moge beslissen, aan welke kant onmenselijke hardheid en wreedheid gemoed en daden beheerschen. Het oordeel der menschheid en de historie zullen ons recht verschaffen.²⁸⁶

Toen nazi-Duitsland in 1935 de Neurenberger rassenwetten uitvaardigde, verscheen een pamflet *Stemmen van Nederlanders over de behandeling der Joden in Duitsland*. Daarin waren korte oordelen bijeengebracht die het CBBJ had verzameld van verschillende 'Nederlandsche mannen van aanzien' (vrouwen ontbraken inderdaad...) en '[h]un woorden vormen een getuigenis van het menselijk geweten tegenover onrecht, door een overgrote meerderheid een kleine groep aangedaan'.²⁸⁷

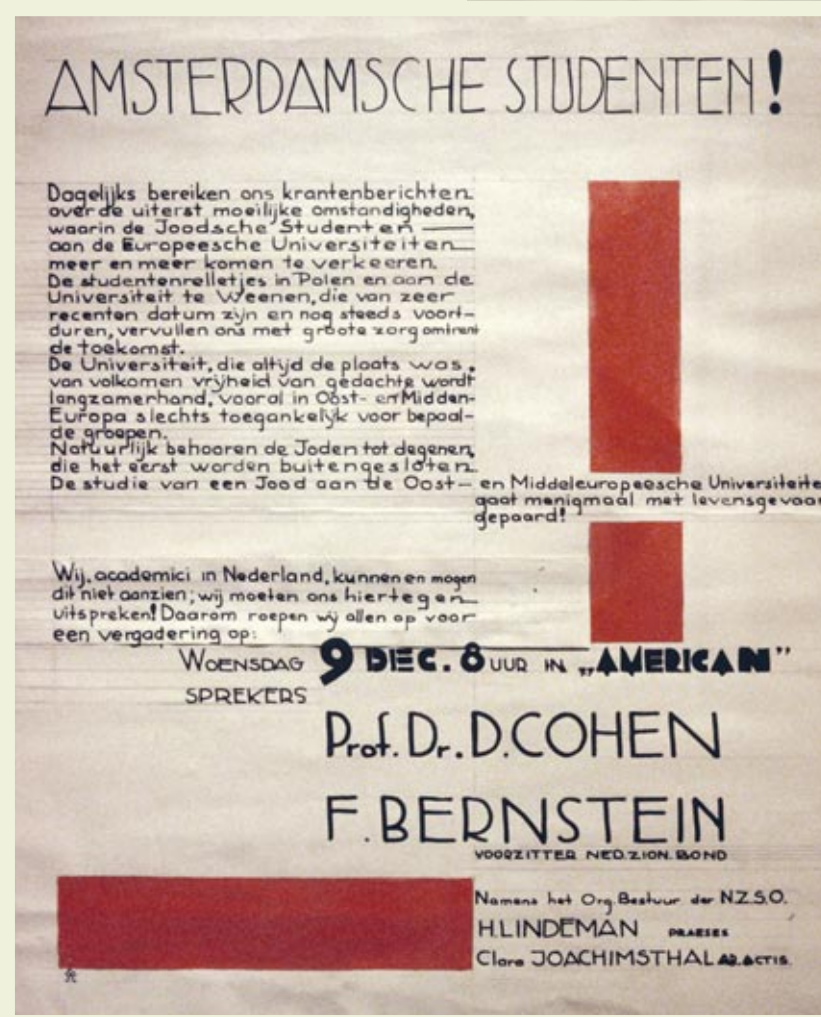
DE KINDEREN JOACHIMSTHAL

Meijer en Rebekka's kinderen doen het alle drie goed op school. Dat blijkt onder meer uit de universitaire studies die Clara en Lou na hun vijfjarige HBS volgen. Het feit dat de zussen beiden naar de universiteit gaan, laat zien dat ze moderne jongedames zijn, in een tijd waarin het niet vanzelfsprekend is dat meisjes gaan studeren. Clara wordt psychologisch pedagoog en Lou studeert cum laude af in de Germaanse taal- en letterkunde. Sal volgt eerst twee jaar onderwijs aan de Eerste Openbare Handelsschool, waarna hij doorstroomt naar drie jaar aan de Vierde HBS.²⁹² Hij behaalt zijn diploma in 1930 waarna hij nog een jaar naar de Amsterdamse Grafische School gaat.²⁹³ Als enige zoon en beoogd opvolger van zijn vader en oom gaat Sal daarna in de leer in de drukkerij waar hij al snel verantwoordelijk wordt voor de opmaak van het *NIW*.²⁹⁴

Tijdens hun studies zetten de zussen Joachimsthal hun eerste stappen in de richting van het zionisme. De oprichting van een Joodse staat wordt steeds aantrekkelijker. Helemaal nu er alsmaar meer berichten komen over de verslechterde behandeling van Joden in Duitsland en het oosten van Europa. Clara en Lou raken tijdens hun studies allebei betrokken bij de NZSO, de Nederlandse Zionistische Studenten Organisatie die in 1908 werd opgericht en zich ten doel heeft gesteld de Joodse jeugd te informeren over het zionisme. De organisatie heeft in verschillende universiteitssteden aparte afdelingen en organiseert diverse bijeenkomsten als lezingen of zomerkampen.²⁹⁵ Tegen het einde van haar studie vervult Clara de functie van secretaris van de Amsterdamse tak van de NZSO. Samen met de voorzitter van de organi-

Sal, 1932.

Poster met oproep om op woensdag 9 december naar Hotel Américain aan het Leidseplein te komen. Daar zal een vergadering plaatsvinden om de erbarmelijke behandeling en mishandeling van Joodse studenten aan universiteiten in Polen en Centraal-Europa te bespreken. Clara Joachimsthal was mede-organisator van deze bijeenkomst. Zij was actief in het bestuur van de Nederlandse Zionistische Studenten Organisatie (N.Z.S.O.).

Clara, 1935.

1940

1945

**OVERWEGEND
'JODSCH'
OVERWEGEND
'NIET-JODSCH'**

Kaart uit 1942 waarvan een deel ingekleurd werd in roze ('overwegend Joodsch') en een deel in groen ('overwegend niet-Joodsch').

Het ingekleurde gebied bestrijkt globaal het gebied begrensd door Zwanen-burgerwal, Oude Schans, Rapenburg, Plantage Doklaan, Sarphatistraat, Linnaeusstraat, Transvaalkade en de oostelijke oever van de Amstel, alsmede een kleiner woonblok begrensd door het Amstelkanaal, Jan Lievenslaan, Lutmastraat en Amstelwijk.

Ook staan op de kaart nummers ingetekend, die opstaphaltes voor de tramlijnen weergeven. Deze staan mogelijk ingetekend i.v.m. het vervoeren van op transport te stellen Joden naar b.v. de Hollandse Schouwburg. Stadsarchief Amsterdam

'Juden Viertel. Joodsche Wijk.'
Versperringen in de Jodenbuurt
in Amsterdam, 1941.
Beeldbank WO2 - NIOD

Joden worden weggevoerd op het Waterlooplein tijdens de razzia van 22 februari 1941. Beeldbank WO2 - NIOD

Leden van de Weerbaarheidsafdeling (WA) – de militante tak van de NSB – richten op en rond het Rembrandtplein vernielingen aan en lokken vechtpartijen met Joodse cafébezoekers uit. Op 9 februari is café-cabaret Alcazar op het Thorbeckeplein aan de beurt en ook in de Jodenbuurt laten NSB'ers een spoor van vernielingen achter, met name in de Jodenbreestraat. De ruiten van Joodse winkels worden op veel plaatsen kapotgeslagen of ingegooid. Ook die van Joachimsthal.³³¹

Om de buurt te beschermen tegen haar nationaal-socialistische vijanden richt een aantal Joodse jongemannen knokploegen op. Geweld moet desnoods met geweld bestreden worden. Op dinsdag 11 februari komt het tot een uitbarsting op het Waterlooplein. Rond een uur of zeven in de avond breken gevechten uit waarbij één van de WA'ers dodelijk wordt verwond.³³² Acht dagen later vindt er nog een tegen de Duitse bezetter gericht inci-

dent plaats bij ijssalon Koco in de Van Woustraat in De Pijp, waarvan de eigenaars Joods zijn.³³³ Hierna is de maat vol. De Duitsers zinnen op wraak, en die nemen ze in het weekend van 22 en 23 februari in het hart van de oude Jodenhoek.

22 februari 1941 is een naar omstandigheden normale en rustige zaterdag in de Amsterdamse Jodenbuurt. Dit verandert echter tegen het einde van de middag wanneer de buurt plotseling hermetisch wordt afgesloten. Bruggen worden opgehaald en aan de uiteinden van verschillende straten worden machinegeweren in stelling gebracht. Niemand kan de wijk nog verlaten. Tussen de drie- en zeshonderd Duitse politiemannen beginnen rond het Waterlooplein en het Jonas Daniël Meijerplein met het arresteren van Joodse jongemannen van tussen de twintig en vijfendertig jaar. Ze worden van straat of uit hun woningen gehaald en samengebracht op het Meijerplein waar ze worden geslagen, geschopt en vernederd en urenlang gehurkt en met de armen omhoog moeten blijven zitten. De volgende dag wordt de razzia herhaald, al is dan de Zondagsmarkt in de Nieuwe Uilenburgerstraat het toneel van de gewelddadigheden. In totaal worden gedurende dit weekend 427 onschuldige Joodse jongemannen opgepakt. Onder hen bevinden zich ook bekenden van de familie Joachimsthal. Een zoon en schoonzoon van Jozef en Vrouwtje Peereboom worden samen met de andere razziaslachtoffers met onbekende bestemming uit Amsterdam weggevoerd.³³⁴

Sal daarentegen, wordt dit weekend niet gearresteerd. De eerste dag van de razzia valt op sabbat. De boekhandel en drukkerij zijn dus gesloten en hij brengt de dag ongetwijfeld thuis door, in de Zoomstraat. Er is echter een goede kans dat de politiemannen hem sowieso met rust gelaten zouden hebben. De Duitse bezetter heeft voor hem in de zeer nabije toekomst namelijk heel andere plannen.

Vernielde ruit bij de drukkerij Joachimsthal, Amsterdam, februari 1941.

Foto: Charles Breijer, Nederlands Fotomuseum, Amsterdam

Sal Joachimsthal (links) en Izaak de Vries (rechts) met *Het Joodsche Weekblad* in de hand bij de rotatiepers.

Foto: Johan de Haas. Beeldbank WO2 – NIOD

‘Sally Joachimsthal, die als secretaris van de redactie fungeerde, had als zodanig de taak de inhoud van Het Joodsche Weekblad met de censors Asscher en Cohen en in bepaalde gevallen met de Duitse controle-commissie te bespreken. Dit was een ondankbare taak. Onheuse bejegening en vernedering moest hij verduren, maar hij bleef tot het laatste toe trouw op zijn post.’

Max Reisel, cultureel medewerker van *Het Joodsche Weekblad* van 21 september 1942 tot eind januari 1943

Enbladsdruk van het eerste nummer van *Het Joodsche Weekblad*, 11 april 1941.
Joods Museum, Amsterdam

Onder: brief van Sal Joachimsthal aan Opperrabbijn Tal, 1941.
Het Utrechts Archief, collectie Nederlands Israëlietische Gemeente Utrecht

Amsterdam, 2 April 1941
5 Nisan 5701

Den WelEerw.Heer Opperrabbijn
J.Tal
Nieuwe Gracht 52
UTRECHT

WelEerw.Heer,

Hierdoor heb ik de eer U mede te delen, dat Vrijdag 11 April - 14 Nisan a.s.het eerste nummer zal verschijnen van "Het Joodsche Weekblad" uitgave van den Joodschen Raad voor Amsterdam, onder verantwoordelijkheid van de Heeren A.Asscher en Prof.Dr.D.Cohen.

Het secretariaat van de redactie is mij door de Heeren A.Asscher en Prof.Dr.D.Cohen opgedragen en is gevestigd Jodenbreestraat 93, telefoon 31736-41838.

Indien U speciale ressortale mededeelingen opgenomen wensch te zien in verband met Pesach, dan zie ik Uw copy gaarne tegemoet tot uiterlijk Dinsdag a.s.met de eerste post.

Immiddels verblijf ik met de meeste

Hoogachting,
Redactie "Het Joodsche Weekblad"

Sal Joachimsthal
Secretaris.

De razzia van 20 juni 1943. Amsterdamse Joden op het Daniël Willinkplein (het latere Victorieplein) in afwachting van deportatie naar kamp Westerbork. Op de achtergrond de tram waarmee naar het plein gereisd werd.

Links Rebekka Sara Joachimsthal-Heijmans en Abraham Meijer Joachimsthal. Beiden werden vermoord in Sobibór in juli 1943.

VERANTWOORDING

Op het omslag van dit boek staat het ex libris van Abraham Meijer Joachimsthal afgebeeld. Dit ex libris komt uit de collectie van Chris Kooyman. Ook staan er op pagina 39 boekzegels van Joachimsthal waarvan er een aantal uit de collectie van Chris Kooyman komt.

Alle advertenties van de firma Joachimsthal in deze publicatie komen uit het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* en *Het Joodsche Weekblad*, Collectie Bibliotheca Rosenthaliana, Allard Pierson, Amsterdam.

Tenzij anders vermeld zijn afgebeelde foto's van personen en boeken afkomstig uit het privéarchief van de familie Joachimsthal.

Fotograaf Jeroen Dietz, uit Amsterdam, fotografeerde een deel van de boeken in deze uitgave en maakte het portret van Albert Joachimsthal.

Voor deze uitgave is een speciaal ontworpen lettertype gebruikt: de 'Pinkhoff', ontwikkeld door ontwerper en typograaf Leon Hulst (TypeFaithFonts). Hij heeft zich voor dit font laten inspireren door een lettertype dat veelvuldig werd gebruikt door uitgeverij Joachimsthal en indertijd is vormgegeven door Leonard Pinkhof.

COLOFON

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

TEKST

Bart Wallet
Gerben Post

SAMENSTELLING EN BEELDREDACTIE

Talma Joachimsthal

VORMGEVING

Talma Joachimsthal, WAT ontwerpers

© 2023 WBOOKS Zwolle / de auteurs
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2023.

ISBN 978 94 625 8544 7
NUR 680

OVER DE AUTEURS

Bart Wallet is hoogleraar Joodse studies: vroegmoderne en moderne Joodse geschiedenis, in het bijzonder van Amsterdam, aan de Universiteit van Amsterdam.

Gerben Post houdt zich als historicus bezig met de geschiedenis van de Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog. Eerder publiceerde hij *Schöffers & Co. Familiebedrijf in verzetszaken*.

Talma Joachimsthal is grafisch ontwerper en sociaal ondernemer. Als directe nazaat van het familiebedrijf is zij vanaf haar twintigste bezig geweest met verzamelen van informatie over, en drukwerk van het familiebedrijf. Talma groeide op met de verhalen die haar vader Albert Joachimsthal haar vertelde.

DEZE PUBLICATIE KWAM TOT STAND MET STEUN VAN:

Stichting Levi Lassen
Stichting Professor van Winter Fonds
Dr Henriette Boas stichting

het Prins Bernhard
cultuurfonds

De typemachine van Sal Joachimsthal.

Clara, Sal en Lou, Zandvoort 1928.

CORPS 10

אשר אנכי מצוה אתכם היום
בדו בכל לבבכם ובכל נפשכם :
מלקוש ואספת דגנך ותירשך
מתך ואכלת ושבעת : השמרו
תם אלהים אחרים והשתחויתם
השמים ולא יהיה מטר והארמה
מעל הארץ הטברה אשר יהוה
ל לבבכם ועל נפשכם וקשרתם

CORPS 10
MET KLANKEN

אשר אנכי מצוה אתכם היום
בדו בכל לבבכם ובכל נפשכם :
מלקוש ואספת דגנך ותירשך
מתך ואכלת ושבעת : השמרו
תם אלהים אחרים והשתחויתם
השמים ולא יהיה מטר והארמה
מעל הארץ הטברה אשר יהוה
ל לבבכם ועל נפשכם וקשרתם

CORPS 10
KLANKEN EN
ZANGTEEKENS

אשר אנכי מצוה אתכם היום
בדו בכל לבבכם ובכל נפשכם :
מלקוש ואספת דגנך ותירשך
מתך ואכלת ושבעת : השמרו
תם אלהים אחרים והשתחויתם
השמים ולא יהיה מטר והארמה